

УДК 808.26-087 (318)

В.М. Касцючык

КРЫТЭРЫІ ЭКСПРЭСІЎНАСЦІ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ БРЭСТЧЫНЫ

У артыкуле на шматлікіх прыкладах разглядаюцца розныя крытэрыі, якія прадвызначаюць экспрэсіўны план дыялектных фразеалагізмаў. У ім акрэслена, што такая разнастайнасць сродкаў выяўлення экспрэсіі абумоўліваецца складанай прыродай фраземы, якая мае сувязь з усімі моўнымі ўзроўнямі. Да ліку ж універсальных паказчыкаў экспрэсіўнасці фразеалагізмаў адносяцца эмацыянальнасць і ацэначнасць, што заўсёды суправаджаюць выяўленне экспрэсіўнага пачатку.

“Фразеалагізм, – як зазначае А.І. Дзіброва, – з’яўляецца інтэрдысцыплінарнай адзінкай, у форме і значэнні якой узаемадзеіваюць адзінкі розных узроўняў: фанетычнага, словаўтваральнага, лексічнага, семантычнага і граматычнага. Таму аналіз плана выражэння і плана зместу фразеалагічных адзінак мае на мэце асэнсаванне фразеалагічных характарыстык з улікам адзінак названых узроўняў” [3, с. 358]. Яркая адзнакай фразеалагізмаў выступае экспрэсіўнасць, якая мае складаную прыроду. У фразеалагічных адзінках (далей – ФА) яна выяўляе большую значнасць і выразнасць, чым у словах. Калі параўнаць слова **плысты** і фразеалагізм **зубамы ляскаты**, якія маюць значэнне *‘гаварыць абы-што’* [Заазёрная Малар.], то заўважаецца, што большай ступенню экспрэсіі валодае фразеалагізм. Гэта звязана з тым, што яму характэрна больш яркая ўнутраная форма, а таксама эмацыянальна-ацэначная афарбоўка.

У фразеалагізмах экспрэсіўнасць можа выражацца разнастайнымі моўнымі сродкамі і спосабамі – фармальна выражанымі і не выражанымі. Да фармальных рэсурсаў экспрэсіўнасці адносяцца незвычайнае гучанне фразеалагізма, гукаперайманні, якія ствараюць гукавы вобраз: **даці пшыпалёнскага каму ‘пакараць каго-н, пабіць каго-н.’** [Бабровічы Івац.], **брынькотіты языком ‘гаварыць многа, не сціхаючы’** [Заазёрная Малар.], **пальцём ны брыдзнькнуты ‘анічога не зрабіць’** [Чухава Пін.]. На марфемна-словаўтваральным узроўні экспрэсіўнасць ствараецца шэрагам экспрэсіўных суфіксаў з прыватным значэннем узмацняльнасці, што назіраюцца ў складзе кампанентаў фразеалагізма: **до ныточкі ‘ўсё без астатку, да апошняга (забраць)’** [Хваросна Пін.], **маковыі росынкі в роту ны міты ‘быць галодным’** [Ахова Пін.], **тіотелька ў тіотельку ‘дакладна’** [Крытышын Іван.] і інш. Сродкам экспрэсіўнасці выступаюць таксама часціцы: **аж за вухамы трышчыць ‘з вялікім апетытам і задавальненнем (есці)’** [Спорава Бяроз.], **і водою ны розыллеш каго ‘вельмі дружныя, неразлучныя’** [Здзітава Бяроз.], **і ротом і носом (істы) ‘уволю, звыш меры’** [Заазёрная Малар.] і інш.

Нарэшце, экспрэсіўнасць на фармальным узроўні ствараецца кампанентамі ФА, якія выступаюць экспрэсіўнымі моўнымі сродкамі: **уклібіць у голаву ‘пераканаць у чым-н.’** [Рубель Стол.], **розвісыты локаторы ‘слухаць непатрэбнае, забароненае’** [Бездзеж Драг.], **вгібаты в руки каго ‘падпарадкаваць каго-н. свайй волі, зрабіць паслухмяным’** [Заазёрная Малар.], **проволóжыты душу ‘задаволіць смагу, жаданне піць’** [Махро Іван.] і інш. Нярэдка экспрэсіўнасць ФА з’яўляецца за кошт некратызмаў – слоў, што не ўжываюцца ў свабодным спалучэнні. Такія кампаненты назіраюцца ў наступных фраземах: **фіёлкы в голіві ў каго ‘нехта неразумны ў сваіх учынках’**, **фындібóбэры выробляты ‘дзіўна сябе наводзіць’** [Жабінка]. Сродкам стварэння экспрэсіі ў фразеалагізмах выступае і таўталогія – выкарыстанне аднакарэнных слоў-кампанентаў: **легці лóгом ‘зваліцца ад стомленасці’** [Бастынь Лун.], **прóсам прасіць**

‘вельмі прасіць’ [Любішчыцы Івац.], **отбўтку отбуваты** ‘працаваць нядбала, без ахвоты і старання’ [Завершы Кобр.].

На сінтаксічным узроўні экспрэсіўнасць выяўляецца за кошт анамалій у структура-граматычных сувязях слоў-кампанентаў, парушэння лагічных і сэнсавых адносін паміж імі: **пойці у гопакі света** ‘пачаць працаваць абы-як’ [Варані Стол.], **бусько рэпы посе** ‘вельмі брудныя (пра рукі, ногі)’ [Бастынь Лун.], **дысета вода на кысылі** ‘далёкі сваяк’ [Заазёрная Малар.].

Важным паказчыкам экспрэсіўнасці фразеалагізмаў выступае вобразнасць, ці той канкрэтны вобраз, праз які перадаецца пэўнае абстрактнае паняцце, увасобленае ва ўстойлівым выразе.

Вобразнасць уласціва амаль кожнай ФА Брэстчыны. Яна дапамагае ўявіць абазначаную з’яву на аснове другіх з’яў рэчаіснасці, у канкрэтна выражаным супастаўленні з імі. Вобразнасць праяўляецца ў фраземе за кошт яркай унутранай формы. Паводле вызначэння І.Я. Лепешава, “унутранай формай называюць вобраз, які ляжыць у аснове наймення фразеалагічных адзінак, або тое вобразнае ўяўленне, якое спадарожнічае фразеалагічнаму значэнню” [7, с. 56]. На думку А.І. Дзібровой, “унутраная форма ФА – гэта яе першапачатковае дэнататыўнае значэнне, якое выцякае з сумы рэальных значэнняў слоў-кампанентаў” [3, с. 362]. Вобразнасць часта вызначаюць і як сумешчанае бачанне дзвюх карцін, як “цэласнае, непасрэднае ўяўленне, якое мае на мэце раскрыць у наглядным выглядзе адносіны да рэчаіснасці” [3, с. 363]. Напрыклад, словазлучэнне **жўйку жоваты** [Жабінка] суадносіцца не толькі з жывёлай, а і з чалавекам, абазначаючы ‘гаварыць нудна і бесталкова’. Названы фразеалагізм выяўляе асацыятыўную сувязь паміж значэннем слоў свабоднага ўжывання і фразеалагічным значэннем у цэлым.

Вобразнымі сярод фразеалагізмаў Брэстчыны з’яўляюцца: **буты на коні і под конём** ‘зведаць цяжкасці ў жыцці, быць у розных жыццёвых абставінах’: *Ого, то бач баба! Она була на коні і под конём, всё прошла і всё бачыла*; **палыць о палыць ны стукнуты** ‘анічога не зрабіць’: *Шэ палыць о палыць ны стукнули всі, за всё батько отвічае*; **помынеты шыло на мыло** ‘зрабіць што-н. неабдуманна, выбраць горшае’: *А то тая дру́га будьбы ліпша за жінку, помывев шыло на мыло*; **попозбываты кулачкы** ‘папрацаваць, каб нешта набыць’: *Попозбывав батько кулачкы на тую хату, шоб поставыты ёйі*; **одны очы торчэть** у каго ‘нехта вельмі худы, змарнелы’: *Тая Таня як с концлагера, одны очы торчэть*; **головы похылыты** ‘загінуць’: *Скілько йіх под Варшавою голóвы похылыты, шчóту нима* [Заазёрная Малар.].

У аснове вобразнасці ФА можа ляжаць як рэальны, так і нерэальны жыццёвы факт. Базу рэальнай вобразнасці складае з’ява, якая сапраўды мае месца і выяўляецца ў мове праз свабоднае спалучэнне слоў. Гэта назіраецца на прыкладзе фразеалагізма **гадюка кусае каго** ‘некаму вельмі хочацца нешта зрабіць’: *Гадюка кусае мэнэ позвоньты до сусідкы* [Жабінка].

Не ўсе фразеалагізмы Брэстчыны здольныя ў аднолькавай меры ствараць канкрэтныя, наглядна-пачуццёвыя ўяўленні пра пэўныя з’явы рэчаіснасці. Функцыя вобразнага выказвання найперш характэрна ФА, якія з’явіліся ў выніку метафарычнага пераасэнсавання свабодных прататыпаў. Да ліку іх можна аднесці наступныя фраземы: **сыдзіты на карку чым** ‘быць на чым-н. забеспячэнні, утрыманні’ [Камень Кобр.], **дэржаты камень за пазухію** ‘затойваць злосць на каго-н., быць гатовым зрабіць што-н. дрэннае каму-н.’ [Ліпнікі Драг.], **кругона пальця обвысты** каго ‘спрытна, хітра ашукаць, падмануць каго-н.’ [Знамянка Бр.], **смоктаты кроў каму** ‘мучыць каго-н. пагрозамі, прыставаннем’ [Уласаўцы Іван.] і інш. Названыя фразеалагізмы з’яўляюцца вобразнымі, паколькі валодаюць двухплановай семантычнай структурай, значэнні іх можна супрацьставіць значэнням свабодных сінтаксічных варыянтаў.

Зразумела, вобразнасць уласціва дыялектным фразеалагізмам у рознай ступені. Мера яе праяўлення залежыць ад многіх фактараў. Адным з іх выступаюць лексіка-граматычныя адносіны, якія існуюць паміж кампанентамі фразем. Як адзначае А.Г. Назаран, “чым больш рэальныя і сучасныя гэтыя адносіны, тым жывейшы вобраз, які ляжыць у аснове ФА” [9, с. 168]. Ступень вобразнасці фразеалагізма абумоўліваецца і значэннямі яго кампанентаў. Заўважаецца такая залежнасць: чым больш канкрэтныя значэнні гэтых кампанентаў, тым больш адчувальны і жывы вобраз фраземы. Менавіта канкрэтныя словы ствараюць карціну і гэтым будзяць чалавечае ўяўленне. На гэта звяртаў увагу Ш. Балі. Даследчык адзначаў, “чым больш дэталны вобраз, тым ён больш канкрэтны, тым мацней ён уздзеінічае на ўяўленне” [9, с. 232]. Так, пералічаныя адзнакі вобразнага ўстойлівага выразу яскрава выяўляюцца на прыкладзе ФА **руку розвязаты каму** ‘дазволіць свабодна дзейнічаць каму-н.’ [Заазёрная Малар.]. Згаданая ўстойлівая адзінка, пераасэнсаванне якой заснавана на падабенстве паміж дзвюма з’явамі, лёгка выяўляе сувязь паміж зыходным, ці прамым і фразеалагічным значэннем. Фарміраванне яе семантыкі абумоўлівалася пэўным вобразным планам.

Вобразы фразеалагізмаў Брэстчыны адлюстроўваюць наступныя ўмовы: па-першае, яны “не ёсць элементарнае аб’яднанне дзвюх (трох) прыкмет і, па-другое, асэнсоўваюцца носьбітамі мовы як узвальны змест моўнага знака” [8, с. 68]. Заўважана, што ідэю падпарадкавання аднаго прадмета другім могуць перадаваць у дыялектнай мове не адна і не дзве ФА, а многія з іх: **взеты в свої руки каго**, **взеты (потоптаты) под ногы каго** [Заазёрная Малар.], **взяты в лэшчаткы каго** [Крыўчыцы Пін.], **взяты в клешчы каго** [Лагішын Пін.]. Абагулены змест фразеалагізмаў ‘*падпарадкаваць каго-н. сваёй волі, прымуціць быць паслухмяным*’ укладваецца, як бачым, у розныя знешнія формы, назоўнікавы кампанент якіх належыць да розных лексіка-прадметных груп: параўн. **рука і нага** – саматызмы, а **лэшчаткы і клешчы** – сродкі дзеяння. Названыя ўстойлівыя выразы выяўляюць дзве мадэлі фразеаўтварэння: “дзеянне + у + аб’ект” і “дзеянне + пад + аб’ект”, якім адпавядаюць рэальныя сітуацыі і якія матывуюць фарміраванне фразеалагічнага, абагуленага сэнсу.

У разгледжаных вобразных ФА, якія зазналі поўнае метафарычнае пераасэнсаванне, назіраецца выразная адпаведнасць двух планаў – канкрэтна-сітуацыйнага і абстрактнага, фразеалагічнага. У дыялектнай мове Брэстчыны назіраецца нямаля вобразных фразеалагізмаў з частковым метафарычным пераасэнсаваннем кампанентаў. Напрыклад, ідэю выканання вельмі цяжкай, непасільнай працы перадае ФА з **пупа рватыся** ‘*прыкладваючы ўсе намаганні, рабіць амаль немагчымае для ажыццяўлення мэты*’ [Плошак Кобр.]. Фразеаўтваральным цэнтрам, бясспрэчна, выступае дзеяслоў, які зафіксаваны ў свабодным ужыванні са значэннем ‘*праз сілу працаваць*’: *Рвэцця, так-то потым будэ чэсу зробыты* [Заазёрная Малар.]. Уведзены ў структуру фразеалагізма, метафарычны кампанент уступае ў нерэальную сінтаксічную сувязь са сваім дапаўненнем, якое актуалізуе сімвалічны сэнс ‘*самае важнае, жыццёвы стрыжань, тое, дзе сканцэнтраваны ўсе фізічныя сілы*’.

Асноўным кампанентам развіцця фразеалагічнага зместу ‘*замучыцца*’, уласцівага ФА **замотатыся роботыю** [Камень Кобр.], выступае таксама дзеяслоў. Ён выразна дамінуе ў складзе ўстойлівага выразу, паколькі і ў свабодным выкарыстанні нясе згаданы сэнс: *Так замоталася за дзень, што замоталася*. Свабоднае і фразеалагічна звязанае ўжыванне характэрна і для дзеяслоўнага кампанента ФА **на чужом горбу выйджаты** ‘*карыстацца плёнам чужоў працы, дамагаючыся сваёй карыслівай мэты*’: *Найліпш так на чужом горбу выйджаты. Вона любыць за шчот когось выйджаты* [М. Дабрава Пін.].

Фразеалагізмы Брэстчыны выяўляюць выразную тэндэнцыю да актуалізацыі вобразнага патэнцыялу свайго кампанентнага складу. Гэта, па сутнасці, агульнамоўная

ўласцівасць устойлівых выказаў. На яе звяртаў увагу А.Г. Назаран у манаграфіі “Фразеалогія сучаснай французскай мовы”: “Хоць вобраз, які ляжыць у аснове фразеалагізма, мае тэндэнцыю да аслаблення, тым не менш ён поўнасьцю не знікае, бо кампаненты гэтай адзінкі захоўваюць пэўную семантычную аўтаномію, а разам з тым і здольнасць выклікаць уласцівыя ім вобразы” [9, с. 163].

Асновай для ўзнікнення дыялектнай ФА можа паслужыць і нерэальная сітуацыя. У сувязі з гэтым фразеалагізмы выступаюць носьбітамі алагічных вобразаў. Напрыклад, **аж со шкуры вылазыты** ‘*празмерна шчыраваць, рабіць амаль немагчымае*’ [Радастава Драг.], **дысета вода на кысылі** ‘*вельмі далёкі сваяк*’ [Уласаўцы Іван.], **підрубной жабы по коліна** ‘*зусім малы*’ [Бездзеж Драг.], **як кіт наплакав** ‘*вельмі мала*’, **кіт ны валеўся дзе** ‘*анічога не рабілася*’, (*істы*) **шо носом і ротом лізла** ‘*ўсё падрад, уволю*’ [Заазёрная Малар.] і інш.

З’яўленне ФА, вобразнасць якіх звязваецца з нерэальнай сітуацыяй, выклікана мэтай не толькі перадаць незвычайны змест – дзеянне ці з’яву, якія не адпавядаюць норме, але і прадэманстраваць вялікі эмацыйна-экспрэсіўны патэнцыял такога фразеалагізма.

Даволі часта ФА з нерэальнай вобразнасцю выступаюць гіпербаламі, за кошт якіх пры мінімальным разгортванні кантэксту можна дабіцца найбольшай сэнсавай выразнасці: **аж зубамы грызты што** ‘*працаваць, празмерна шчыруючы, якасна*’ [Балоты Кобр.], **ажа-жа-ж зэблю рваты** ‘*быць у стане лютай раз’юшанасці*’, **аж по подлогы повзаты** ‘*рагатаць да самазабыцця*’ [Заазёрная Малар.] і інш.

У дыялектным маўленні не менш пашыранымі паводле ўтварэння з’яўляюцца метанімічныя ФА. Пры гэтым словаспалучэнне адначасова рэалізуе розныя значэнні – прамое і фразеалагічнае, абстрактнае: **зубы показуваты** ‘*беспрычынна смяяцца*’, **рукы ламаты** ‘*даходзіць да адчаю*’, **зубамы шкрыптаты** ‘*быць у вялікім гневе*’ [Заазёрная Малар.], **аж косы рваты на собі** ‘*даходзіць да крайняй ступені адчаю*’ [Чухава Пін.], **кантува́ты з угла в угол** ‘*моцна перажываць*’ [Сташаны Пін.] і інш. На аснове сувязі ‘знешняе, канкрэтна-прадметнае – абстрактнае’ названыя словазлучэнні сталі складаным, рухомым знакам асацыятыўна злучаных уяўленняў пра розныя дзеянні – канкрэтныя і абстрагаваныя. Стаўшы фразеалагізмам, яны перараслі межы простага прадмета адлюстравання і набылі матывацыю вобраза. Звычайна такія ФА называюць розныя фізіялагічныя і псіхічныя працэсы. За кошт іх дзеянні падаюцца як пераканальныя і надзвычай цэласныя.

Як бачым, вобразнасць як паказчык экспрэсіўнасці выступае неаднароднай характарыстыкай ФА. Гэта абумоўліваецца рознымі спосабамі ўтварэння фразеалагізмаў. Сапраўды, у дыялектнай мове Брэстчыны працэс фарміравання ўстойлівых выказаў неаднастайны і шматтаблічны. Механізмы актуалізацыі ўнутранай формы ФА, якая з’яўляецца важнай крыніцай вобразнасці, – гэта найперш метафарызацыя і метанімізацыя.

Экспрэсіўнасць як адна з яркіх уласцівасцей моўнай адзінкі цесна звязана з катэгорыямі эмацыянальнасці і ацэначнасці. Зместам эматыўнасці ФА з’яўляецца пазытыўнае ці негатыўнае пачуццё, якое выяўляе суб’ект да абазначанага.

Экспрэсіўныя ФА маюць на мэце вербальнае выражэнне эмацыянальных адносін моўцы да прадмета маўлення. Эматыўнасць як істотная рыса дыялектных фразеалагізмаў грунтуецца часцей за ўсё на вобразнасці. Вобраз, ці вобразнае ўяўленне, з’яўляецца вынікам псіхічнай дзейнасці свядомасці. Паводле слоў рускай даследчыцы Н.А. Лук’янавай, “ён псіхічны па сваёй прыродзе” [8, с. 68] і можа выклікаць у чалавека як негатыўныя, так і станоўчыя эмацыйныя адносіны – раздражненне, абурэнне, пагарду, спачуванне, захапленне, жаль, ласку і інш.: **параўн. сінанімічныя фразеалагізмы схылыты голову, згорнуты рукы, скрутыты голову** ‘*памерці, загінуць*’ [Заазёрная

Малар.]. Два першыя з памянёных вобразных фразеалагізмаў выражаюць узвышаныя эмоцыі, для іх можа быць характэрна ласка, жаль, спачуванне: *Хано маты схылить голову, шо оны будуть самы робыты. Скілько іх схылыло голову под Варшаваю... Вэльмы ны старайся, всё ровно мусыи згорнуты руки. Такая молодэнька згорнула руки.* Зніжаныя эмоцыі ўласцівы ФА **скрутыты голову**. Яна найчасцей выражае абурэнне: *Взев скрутыты голову на мотоцыкловы, а матыры вечно плач по ёму.*

Спектр адмоўных эмоцый у дыялектнай мове Брэстчыны, як і ў цэлым у любой мове, больш разнастайны, чым станоўчых. Многія з іх, як адзначае Н.А. Лук'янава, “не замацоўваюцца ў семантыцы лексічных адзінак у якасці яе кампанента, а рэалізуюцца ў маўленні, на ўзроўні кантэксту” [8, с. 49]. На нашу думку, замацаваным, лексічна выражаным аказваецца як бы толькі знак эмоцыі, указанне на сувязь з якой-небудзь эмоцыяй. Канкрэтная расшыфроўка гэтага знака адбываецца толькі ў кантэксце. У сувязі з гэтым узнікае заканамернае пытанне: чым жа абумоўліваецца эмацыйная знаканасць ФА? Яе выражэнню садзейнічаюць розныя прычыны. Адна з іх – знешняя форма, гукавая абалонка ўстойлівага выразу. Так, наяўнасць у фразеалагізме заонімаў прадвызначае выяўленне зніжаных эмоцый: **котовы хвоста ны зав'язаты** ‘анічога не зрабіць’, **хвостом накрытыся** ‘перастаць выконваць абяцанае’, **рамы смалыты** ‘гарачыцца, перажываць’ [Заазёрная Малар.], **целя езыка одкусіло каму** ‘хто-н. недарэчы маўчыць’ [Рубель Стол.] і інш.

Эмацыйна прыніжаныя адносіны да суб'екта дзеяння выражаюцца і за кошт размоўных і прастамоўных слоў-кампанентаў: **вылызты (вЫшкрабатыся, вЫбайдытыся, вЫхаткатыся) з быды** ‘выздаравець’, **выставыты на посмішышчэ каго** ‘публічна насміхацца з каго-н., высмейваць каго-н., паказваючы на заганы’, **гнуты гóрбуся** ‘выконваць цяжкую працу, мардаваць сябе працай’, **горло розвалёваты** ‘моцна крычаць’ [Заазёрная Малар.].

Заўважана таксама, што для выражэння адносін пяшчоты, замілавання да аб'екта могуць выкарыстоўвацца словы-кампаненты з дэмінітыўнымі суфіксамі: **на цёсочку** ‘вельмі моцна (схуднець)’ [Сямігосцічы Стол.], **крошычкы позбыраты з каго** ‘быць вельмі падобным да каго-н. з бацькоў ці родных’, **вылытый батынько (батыйко, батычко)** ‘дзіця, вельмі падобнае да бацькі’ [Заазёрная Малар.], **мачынку у році не мець** ‘нічога не есці’ [Святая Воля Івац.].

Эмацыянальнасць як стылістычная катэгорыя выражаецца фразеалагізмам і за кошт яго ўнутранай формы – паказчыка асацыятыўнага мыслення, вобразнага ўспрыняцця свету. Унутраная форма ФА – гэта прыкмета намінацыі, якая выражаецца фразеалагічнай структурай і дазваляе растлумачыць сувязь паміж гучаннем і значэннем фразеалагізма. Многія ФА Брэстчыны маюць унутраную (ці матывацыйную) форму, паколькі яны суадносяцца з рознымі сінтаксічнымі адзінкамі – пераменнымі словазлучэннямі, сказамі, спалучэннямі. Пры гэтым фразеалагізм як двухбаковая адзінка мовы ўяўляе дыялектычнае адзінства матывацыйнай формы і фразеалагічнага значэння, якое на фоне формы таксама выступае як матываванае.

За кошт жывой унутранай формы фразеалагізм выступае як матываваная моўная адзінка, праз якую перадаецца канкрэтны вобраз, нагляднае ўяўленне пра каго-небудзь ці што-небудзь. У параўнанні з гукавой (знешняй) формай, якая ў адносінах да фразеалагізмаў уяўляе звычайны набор слоў-кампанентаў, унутраная форма ФА мае вельмі глыбокі змест, паколькі паказвае на паходжанне фразеалагізма. У дыялектнай мове Брэстчыны назіраюцца ўстойлівыя выразы з яркай унутранай формай, якія ўзніклі ў выніку пераасэнсавання непрэдыкатывых словазлучэнняў з разнастайных сфер жыцця: параўн. свабоднасінтаксічныя прататыпы наступных ФА **завязаты білы свет каму** ‘зрабіць жыццё каму-небудзь несвабодным і бязрадасным’, **за ныс водыты каго** ‘працяглы час дурыць каго-н., цешачы падманнымі абяцаннямі’, **крутыты хвостом пе-**

рад кім *'хітраваць, выкручвацца ад прамога адказу, каб потым падмануць каго-н.'* **на рогах носыты каго** *'праяўляць вялікую злосць, нянавісць да каго-н.'* [Заазёрная Малар.].

Унутраная форма ФА здольная рэпрэзентаваць не толькі іх семантычны аб'ём, а і стылістычны план, у прыватнасці эмацыйную рэакцыю чалавека на прадмет, дзеянне, падзею і г.д. Так, фразеалагізмы-сінонімы **в вочы заглядаць каму, на спінецх ходыты перад кім, шепку зніматы перад кім, стоеты з помылом каля каго** перадаюць абстрактнае паняцце *'дагаджаць каму-н.'* праз прызму канкрэтных дзеянняў, кожнае з якіх прагназуе праяўленне такіх зніжаных эмоцый, канкрэтызаваных эмацыйным тонам канкрэсту, як іронія, пагарда, абурэнне: параўн. *Як прыідэ, то в вочы заглядала, ны отходила, шоб на роботу устроів. Ты такая пані, шо коло тэбэ трэба на спінецх ходыты. Прышлося пырыд каждым шепку зніматы, кланятыся, выпрошваты. Зара ныхто ны вспо-мынэ, шчо е такая Люба на світы, а кольсь всі стоелы з помылом* [Заазёрная Малар.].

Асаблівае становішча ў сістэме ФА, пазначаных унутранай формай, займаюць кампаратыўныя ўстойлівыя выразы, якія звычайна выяўляюць у дыялектнай мове Брэстчыны іранічную ці жартаўлівую эмацыйную рэакцыю: *(росты) як на дрэжджах 'вельмі хутка', (зробыты) як батугом ляснуты 'імгненна', (надутыся) як сыч на крупу 'вельмі моцна', (боетыся) як жыд коростоваго коне 'вельмі', (накопаты) як курцы сісты 'вельмі мала'* [Заазёрная Малар.], *(ходыты) як волака за постолом 'неадступна, следам'* [Ліпнікі Драг.], *(сыдыты) як жеба в клышчех 'вельмі ціха'* [Адрыжын Іван.] і інш.

Жарт і іронія, якія стылістычна афарбоўваюць памянёныя ФА, з'яўляюцца надзвычай адметнымі эмацыйнымі рэакцыямі. Як адзначаюць даследчыкі (Л.Л. Кім, Н.А. Лук'янава), яны маюць у большай ці меншай ступені завуалюваны характар, могуць выражаць як адабрэнне, так і неадабрэнне ў схаваным выглядзе [5, с. 42; 8, с. 47].

Негатыўны эмацыйны кампанент рэалізуецца ў кампаратыўных ФА, пазначаных іранічнасцю ці жартаўлівасцю, з рознай ступенню інтэнсіўнасці. Ён залежыць ад кантэксту, у прыватнасці ад той эмоцыі, якой ён афарбаваны: параўн. *Дала як кіт наплакав. Шо мні тых грошы, на раз поісты... Там за два часа і ополытэ тыі буракы, покынулы як кіт наплакав* [Заазёрная Малар.]. *Я ны люблю ходыты по грыбы, бо назбыраю як кіт наплакав* [Драгічын]. *Тры карасікі, пару плоток – ды ўсё. Зловілі – бы кот наплакоў* [Макава Ганц.].

Такім чынам, эмоцыі як канататыўны кампанент семантыкі ФА Брэстчыны не выяўляюцца на ўзроўні тых дэфініцый, якія даюцца ўстойлівым адзінкам. Яны, зразумела, маркіруюцца кампанентным складам фразеалагізмаў, аднак непасрэднае сваё выражэнне атрымліваюць толькі на ўзроўні кантэксту. І гэтая адносная завуалюванасць стварае пэўныя перашкоды для глыбокага асэнсавання іх прыроды.

Многія экспрэсіўныя ФА Брэстчыны могуць выражаць разам з эмацыйнымі адносінамі моўцы да прадмета маўлення і яго ацэнку. Згаданыя кампаненты – эматыўнасць і ацэначнасць экспрэсіўных фразеалагізмаў – выступаюць як узаемазвязаныя. “Пачуцці абурэння, пагарды выклікаюць прадметы, з'явы, ацэненыя як адмоўныя, – адзначае Г.Ф. Вештарт, – і, наадварот, адабрэнне, пяшчота адносяцца да станоўчых, прыемных або важных і значных з'яў” [2, с. 381]. Можна пагадзіцца і з меркаваннем Н.А. Лук'янавай, што “экспрэсіўная функцыя аб'ядноўвае гэтыя розныя, але ўзаемазвязаныя функцыі, выступаючы адносна да іх як больш агульная” [8, с. 43]. Працесную сувязь паміж эматыўнасцю і ацэначнасцю сведчыць і наяўнасць так званай эмацыйнай ацэнкі, якая ўяўляе сабой думку суб'екта пра каштоўнасць некаторага аб'екта, што праяўляецца не як лагічнае суджэнне, а як адчуванне, пачуццё, эмоцыя моўцы.

Эмацыйная ацэнка можа быць станоўчай і адмоўнай. Гэта выразна выяўляецца на прыкладзе кантэкстаў, у якіх ужываюцца фразеалагізмы. Для прыкладу, кантэксты з адмоўнай ацэнкай, уласцівай сінанімічнаму раду ФА са значэннем *'загінуць праз неас-*

цярожныя, заганныя паводзіны': Ны одын **нашов шыбыныцю** чырыз горілку. Доіздывся, сам собі **нашов наглыцю**. Чого ж він быжыть под машыны?! Ой, **ны зносьць** він **голови** [Заазёрная Малар.].

У дыялектнай мове Брэстчыны пераважная большасць фразеалагізмаў выяўляе адмоўную ацэнку. Гэта ФА розных тэматычных груп – адносін, фізічнага ўздзеяння, стану, руху і інш.: **ны на очы каго 'ненавідзець каго-н.'** [Заазёрная Малар.], **даты выспытка каму 'выцяць каго-н. пятою нагі'** [Хаціслаў Малар.], **кіпіты і горіты 'быць у вялікім і нястрымным гневе'** [Заазёрная Малар.], **пурогы побываты 'бадзяца, хадзіць без справы'** [Мураўчыцы Кам.] і інш. Значна радзей фразеалагізмы выражаюць станоўчую эмацыйную ацэнку: **(заробыты) своїмы пяттю пальцамы 'сваёй працай, самастойна'** [Заазёрная Малар.], **(зрабіць) шчо навэ муха носа не поточыць 'нельга прычапіцца да чаго-н.'** [Бастынь Лун.], **зэмя ны спыть пад кім 'што-н. рухавы, спрытны, здольны да хуткага перамяшчэння'** [Балоты Кобр.] і інш.

Ацэначныя экспрэсівы актыўна ўключаюцца ў сінанімічную сістэму дыялектнай фразеалогіі. Пры гэтым іх сінанімічная арганізацыя засноўваецца на дэскрыптыўна-ацэначных прыкметах. Семантыка кожнага з сінанімічных радоў вылучаецца адметнасцю ацэначнага элемента: **коныкі выкідаты** [Чвірка Кам.], **кандібоборы показуваты, фокусы вычвареты** [Заазёрная Малар.] *'дзіўна, смешна паводзіць сябе'*; **як кота тягнуцы за хвіст** [Заазёрная Малар.], **мняты в руках роботу** [Навасёлкі Кобр.] *'працаваць марудна, безвынікова'*.

Паміж некаторымі фразеалагізмамі абсалютная сінанімія ўзнікае, па сутнасці, толькі на аснове развіцця і асаблівай ролі ацэначных элементаў у семантыцы. Такімі з'яўляюцца ацэначныя сінанімічныя адзінкі *(задаватыся)* **як жйд коростовым конём, як вош на грыбінцы 'вельмі і беспадстаўна'** [Заазёрная Малар.].

Ацэначныя экспрэсівы могуць выражаць і якасную супрацьлегласць, выступаючы пры гэтым антанімічнымі адзінкамі. Так, выразнымі семамі адрозніваюцца значэнні ФА **цягнуцы ек воламы 'працаваць марудна, з вялікай цяжкасцю, напружаннем сіл'** [Радастава Драг.] і антанімічных ёй **вкладатыся в роботу 'працаваць вельмі старанна, самааддана'** [Заазёрная Малар.], **аж зубамы грызты што 'працаваць, празмерна шчыруючы, якасна'** [Балоты Кобр.].

У мове фразеалагізмы выконваюць у асноўным функцыю характарыстычных найменняў, якія адлюстроўваюць адносіны моўцы да прадмета маўлення. Адмоўная ці станоўчая ацэнка ў фразеалагізмах з'яўляецца абагуленай кваліфікацыяй, якая можа мець розны характар праяўлення, – рацыянальны ці эмацыйны. Рацыянальная ацэнка, якая называецца ў працах В.М. Тэліі, І.І. Сандамірскай [11, с. 26; 10, с. 125], "указвае на кваліфікацыю суб'ектам маўлення некаторага дзеяння аўтара як забароненага, абавязковага ці дазволенага з пункту гледжання яго адпаведнасці нормам кодэксу, маралі, этычным і сацыяльным нарматывам" [6, с. 156]. У фразеалагізмах яна заснавана на неадпаведнасці аб'екта некаторай норме. Рацыянальная ацэнка можа суправаджаць і нявобразныя, стылістычна не афарбаваныя словы і фразеалагізмы: **капрызная (дівчынка), в багнюк збігчыся (пра малако) 'стаць вадой', (даваць малака) літра за літру ны заходыць 'вельмі мала'** [Заазёрная Малар.]. Унутры яе могуць быць свае сэнсы. Так, А.І. Дзіброва [3, с. 365] вылучыла розныя прыватнаацэначныя значэнні фразеалагізмаў, што маюць выяўленне і на прыкладзе ФА Брэстчыны: этычная ацэнка: **стылытыся мэрвою перад кім 'дагаджаць каму-н.'** [Навалессе Малар.], **тыкаты носа куды 'ўмешвацца ў чужыя справы'** [Заазёрная Малар.]; інтэлектуальная ацэнка: **в голову ны вбыты каму 'што-н. нічога не разумее, няздольны вучыцца', голова два вуха ў каго 'што-н. не разумны'** [Заазёрная Малар.]; нарматыўная (дэантычная) ацэнка: **быздонный колодэць у каго 'нехта многа есць'** [Жабінка], **кусок прірвы 'чалавек, якому**

ўсяго мала' [Заазёрная Малар.]; кваліфікатыўная (колькасная / якасная) ацэнка: **мулуко уд лыхеі куровы** 'гарэлка', (нагаворыты) **на віз дров** 'вельмі многа' [Знамянка Бр.].

У пераважнай большасці фразеалагізмаў рацыянальная ацэнка суіснуе з эмацыйнай, якая перадаецца праз эмоцыю і можа нараджаць экспрэсіўнасць. Сама па сабе рацыянальная ацэнка пазбаўлена эмацыягеннага стымулу і не стварае экспрэсіі. Эмацыйная ж ацэнка найлепш выяўляецца за кошт вобразнасці, паколькі любы вобраз уздзеінічае на эмацыйную сферу чалавека і служыць стымулам для адмоўнай ці станоўчай рэакцыі.

Ацэначнасць дыялектных фразеалагізмаў можа рэалізавацца праз кампаненты значэння. Ступень яе выяўнасці ў фразеалагічнай семантыцы найбольш відавочная ў ФА з вялікім каафіцыентам метафарычнай вобразнасці. Чым больш яркая ўнутраная форма характэрна фразеалагізму, тым больш падстаў сцвярджаць, што ФА будзе ў значнай ступені кваліфікатыўна-ацэначнай. Пра гэта сведчаць наступныя фразеалагізмы: **наложыты хомута на шыю каму** 'занадта абцяжарыць каго-н., зрабіць каму-н. лішні клопат' [Замшаны Малар.], **плысты кошылі (выр'эньку)** 'гаварыць абы-што, выдумляць', [Заазёрная Малар., Моталь Іван.] **гізўнтэ выцягватэ** з каго 'мучыць, даводзіць да знямогі каго-н.' [Ласінцы Драг.], **шкура гаворыць на кім** 'нехта залішне рухавы, неспакойны' [Заазёрная Малар.] і інш. Прамая сувязь з крыніцай метафарызацыі садзейнічае з'яўленню выразнага эмацыйна-ацэначнага кампанента ў значэнні фразеалагізмаў. Найчасцей паказчыкам ацэначнага значэння ў сэнсавай структуры фразеалагізма выступае прыслоўны кампанент. Ён адлюстроўвае неадпаведнасць норме паводзін чалавека: **карова языка одкусыла каму** 'хто-н. недарэчы маўчыць' [Знамянка Бр.], **вылазыты як вош на лоб** 'наспешліва і недарэчна рабіць што-н., апярэджваючы каго-н.' [Камень Кобр.], **калом охлепаты каго** 'незаслужана абняславіць, ачарніць каго-н.' [Балоты Кобр.].

У дыялектнай мове Брэстчыны назіраецца вялікая колькасць дэнататыўна-сігніфікатыўных сэнсаў, якія на фразеалагічным узроўні заўсёды ўскладняюцца эмацыйна-ацэначнымі кампанентамі. Нагадаем некаторыя з іх: 'нічога не рабіць, гультаяваць', 'надакучаць каму-н., быць вельмі назойлівым', 'хлусіць, нахабна падманваць каго-н.', 'беспадстаўна ўмешвацца ў чужыя справы' і інш. Гэтаму спрыяюць пэўныя перадумовы. Фразеалагізмы замацаваны ў калектыўнай свядомасці як пэўныя ацэначныя знакі. Яны сталі кваліфікатыўным фактам узусу і выкарыстоўваюцца ў пэўных маўленчых сітуацыях з вызначанай ацэнкай – адмоўнай ці станоўчай.

Часта выразнае замацаванне за дыялектнымі ФА эмацыйна-ацэначнай канатацыі выклікае пэўныя цяжкасці, бо адна і тая жа фразема ў залежнасці ад маўленчай сітуацыі, камунікатыўных мэтаў, светапогляду моўцы можа перадаваць розныя эмацыйна-ацэначныя адносіны. Наступныя кантэксты паказваюць, што канататыўны кампанент фразеалагізма можа вар'іравацца ў залежнасці ад сітуацыі маўлення: параўн. *Хватыць сыдiты кўпыром коля того комп'ютэра, іды на двір провітрыся. Як вжэ Таня сыдiла над урокамы, так, мусыць, ныхто. Кўпыром. Я тожэ жыла коло свыкрухы, алэ ныколы ны вставлела свої рынды. Як бы ты ны вставлела свої рынды, то оно було б всё добрэ* [Заазёрная Малар.].

Апрача таго, ступень ацэначнасці нарошчваецца ці паслабляецца ў залежнасці ад эмацыйнасці ФА. Многія дыялектныя фразеалагізмы з'яўляюцца поліэмацыянальнымі, і таму іх канататыўнае значэнне канкрэтызуецца толькі ў кантэксце пры дапамозе інтанацыі. Так, ФА **гнуты горба** 'выконваць цяжкую работу, мардаваць сябе працай' [Заазёрная Малар.] можа выражаць абурэнне, асуджэнне, спачуванне, пяшчоту да аб'екта. Супрацьлеглыя эмоцыі ахоплівае ФА таму, што яна можа быць ужыта ў розных маўленчых сітуацыях, для характарыстыкі розных асоб – аб'екта, які не ўдзельнічае ў размове, а таксама самога моўцы, адпаведна чаму змяняецца ацэначны

кампанент – ад адмоўнага да нейтральнага: *Скілько мні можна гнуты горба на ёго, хай сам зароблее собі капейку. Хай там гнэ горба на іх, думае, будэ добрыю. Дурная, гнула і гнула на іх горба, а воны бач чым одплатылы. Бідная була як бызун, ходыла по людэх, гнула горба, шоб заробыты капейку* [Заазёрная Малар.].

Згаданыя кантэксты выразна прагматычныя. Яны валодаюць вялікай эмацыянальна-экспрэсіўнай сілай. Экспрэсіўны змест кантэкстаў узмацняецца за кошт эмоцый моўцы, якія адлюстроўваюць унутраны свет чалавека ў зменных абставінах, у яго адносінах з рознымі людзьмі.

Экспрэсіўнасць шмат якіх фразеалагізмаў Брэстчыны мае яшчэ адзін кампанент – інтэнсіўнасць, пад якою разумеецца “семантыка-прагматычная катэгорыя, што праяўляецца ў павышанай ступені прыкметы” [4, с. 141]. Экспрэсіўнасць рэалізуецца праз здольнасць ФА выражаць колькасную характарыстыку прадмета. Як правіла, яна мае адкрыты характар і ў семантыцы экспрэсіваў выяўляе адпаведную сему, якую звычайна прадстаўляюць прыслоўі *вельмі, надзвычай, надта: (можна) галёвкы выты з каго ‘вельмі накорлівы’* [Балоты Кобр.], *(нагаворыты) кіз віз ‘вельмі многа і абы-чаго’* [Астравічы Пін.], *вдарыты в голову ‘надзвычай востра праявіцца ў свядомасці’* [Заазёрная Малар.], *вытягиваться на прызукá ‘надта напружана працаваць, высільвацца’* [Бездзеж Драг.].

Інтэнсіўнасць звязваецца не з любой колькаснай кваліфікацыяй з’явы, а толькі з такой, якая дэманструе адхіленне ад нормы. Яе паказчыкам могуць выступаць ФА, арганізаваныя на аснове гіпербалы, што выкарыстоўваецца пры ўтварэнні фразем з мэтай павялічыць уяўленне аб прадмеце маўлення – яго памеры, магчымасці, значэнне, інтэнсіўнасць працякання дзеяння, звязанага з ім: *шкура і косты ‘нехта вельмі худы’* [Заазёрная Малар.], *нэбо подпыраты ‘быць вялікім’* [Жабінка], *(працаваць) ду дысято-го пота ‘з вялікім напружаннем сіл, непасільна’* [Знамянка Бр.], *вытегиваться в нытку ‘вельмі цяжка працаваць, надрывацца на рабоце’* [Ліпнікі Драг.].

На фарміраванне інтэнсіўнасці фразеалагізмаў істотна ўплывае выкарыстанне антанімічных структурных кампанентаў: *(працаваць) од світання до змерку ‘ўвесь дзень’* [Гарадная Стол.], *буты на коні і под конём ‘звездаць цяжкасці ў жыцці, быць у розных жыццёвых абставінах’* [Заазёрная Малар.]. У фразеалагічных структурах з мэтай інтэнсіфікацыі дзеяння могуць змяшчацца аднакарэнныя кампаненты: *лігма лыжеты* [Заазёрная Малар.], *лежаць лóгом* [Бастынь Лун.] *‘ляжаць нерухома, не маючы сіл падняцца’, просьма прасіць ‘вельмі прасіць’* [Белавуша Стол.]; сінонімы: *(папасці) з огню да ў полымне ‘з адной непрыемнасці ў другую’* [Снітава Иван.].

Інтэнсіфікатарам можа выступаць сэнсаўтваральны кампанент, ці тое структурнае звязно ў межах фразеалагізма, якое выконвае асабліва важную ролю пры разгортванні ўстойлівага сэнсу. Ён паказвае на гранічную ступень праяўлення прыкметы ці працякання дзеяння: *(крычаць) ны своїм (дыкым, нымым) голосом ‘вельмі гучна, распачліва, шалёна’* [Заазёрная Малар.], *(крычаць) на всэ горло ‘вельмі гучна, моцна’* [Снітава Иван.] і інш.

Праяўленню фразеалагічнага зместу садзейнічаюць і інтэнсіфікатары – унутрыфразеалагічныя метафары: *шкура гаворыць (грае, робыць) на кім ‘хто-н. залішне рухавы, неспакойны, няўрымслівы’* [Заазёрная, Дубічна Малар.], *аж зэмля прэ пад чым ‘што-н. вельмі добра расце, дружна ўзыходзіць’* [Замшаны Малар.], *(работа) горыць в руках чыіх ‘выконваецца хутка і якасна’* [Гвозніца Малар.], *удны очы тор-чень у каго ‘хто-н. вельмі худы, змарнелы’* [Заазёрная Малар.]; эпітэты: *умыватыся крывавамы слёзамы ‘горка, няўцешна плакаць’* [Кустовічы Кобр.]; індывідуальна-аўтарскія ўтварэнні: *умыватыся крывовцямы ‘горка плакаць’* [Ханькі Жаб.].

Інтэнсіфікацыі колькаснай прыкметы, уласцівай фраземе, спрыяюць і “параметрычныя” назоўнікі, што абазначаюць надзвычай малыя ці вялікія прадметы: *тягнутыся в нытку ‘прыкладваючы ўсе намаганні, рабіць амаль немагчымае для ажыццяўлення чаго-н.’* [Ліпнікі Драг.], *(даць) на пазур, на ныхоть ‘вельмі мала’, (высахнуць) на*

дрэску, на шчэпку *'вельмі моцна'* [Заазёрная Малар.], (*нагаварыць*) **куз вуз і бочку орыштантув** *'вельмі многа і абы-чаго'* [Крыўчыцы Пін.].

Алагічная спалучальнасць слоў-кампанентаў фразеалагічнай структуры – гэта таксама адзін з прыёмаў праяўлення інтэнсіўнасці. У іншасказальных устойлівых выразах называюцца несумяшчальныя прадметы, дзеянні, а гэта выклікае з'яўленне экспрэсіі: **бусько́ (бусэнь) рэпы (-у) посее (посіе)** *дзе 'вельмі брудныя (пра рукі, ногі, вушы)'* [Бастынь Лун., Пажэжын Малар.], **дзісята вада на кісялеві** *'вельмі далёкі сваяк'* [Боркі Пруж.], **жабы пу куліны** *'зусім малы'* [Агароднікі Кам.] і інш.

Часта выяўленню інтэнсіўнасці, а з ёю экспрэсіўнасці садзейнічае выдзяляльна-абмежавальнае значэнне, сканцэнтраванае на назоўнікавым кампаненце фразеалагічнай структуры. Яго паказчыкам звычайна выступае часціца *i*: **і голка ны впадэ** *дзе 'недзе вельмі цесна'* [Заазёрная Малар.], **і водою ны розыллеш каго** *'вельмі дружныя, неразлучныя'* [Здзітава Бяроз.], **і комара ны заб'е** *'вельмі ціхі, пакорлівы, лагодны'* [Снітава Иван.], **і каплі позбыраты з каго** *'быць вельмі падобным да каго-н.'* [Камянюкі Кам.]. Носьбітамі інтэнсіўнасці могуць быць і кампаненты, якія адлюстроўваюць поўную вычарпальнасць дзеяння: (*выдзерці*) **до капейкы** *'начыста, поўнасцю, нічога не пакідаючы'* [Заазёрная Малар.], (*наесціся*) **до отвалу** *'ўдоставь, уволю', (прамокнуць) до костэй* *'вельмі моцна, зусім, наскрозь'* [Журавок Иван.] і інш.

Сема “інтэнсіўнасць” можа імпліцытна выражацца праз кампанентны склад ФА. Так, у сінанімічным радзе фразеалагічных сінонімаў **даты тумакá каму, даты драціона каму, даты лўпня каму, даты добрыі гарáпы каму** *'набіць, пакараць каго-н.'* [Заазёрная Малар.] згаданая сема актуалізуецца назоўнікавымі кампанентамі.

Як бачым, фразеалагізмы Брэстчыны выяўляюць розныя прыкметы экспрэсіўнасці, якія надаюць ёй як моўнай катэгорыі універсальны характар. Фразеалагізм за кошт экспрэсіі валодае асаблівай выразнасцю. Ён характарызуе асобу, дзеянне, прыкмету з якаснага і колькаснага боку, адлюстроўваючы светабачанне суб'екта, яго вобразна-асацыятыўныя ўяўленні і перажыванні, эмацыйныя адносіны.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Балли, Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. – М. : Высш. школа, 1976. – 369 с.
2. Вештарт, Г.Ф. Стылістычныя сродкі лексікі: Экспрэсіўная лексіка / Г.Ф. Вештарт // Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. А.Я. Баханькова. – Мінск : Навука і тэхніка, 1994. – С. 372–392.
3. Диброва, Е.И. Фразеология / Е.И. Диброва // Современный русский язык : Теория. Анализ языковых единиц : учеб. для студ. высш. учеб. заведений : в 2 ч. Ч. 1 : Фонетика и орфоэпия. Графика и орфография. Лексикология. Фразеология. Лексикография. Морфемика. Словообразование / Е.И. Диброва, Л.Л. Касаткин, Н.А. Николина, И.И. Шебелёва ; под ред. Е.И. Дибровой. – М. : Академия, 2001. – С. 358–425.
4. Емельянова, О.Н. Интенсивность / О.Н. Емельянова // Энциклопедический словарь-справочник. Выразительные средства русского языка и речевые ошибки и недочёты / под ред. А.П. Сковородникова. – М. : Флинта : Наука, 2005. – С. 140–141.
5. Ким, Л.Л. Смысловые трансформации слова при ироническом употреблении / Л.Л. Ким // Науч. тр. Ташкент. ун-та. – 1966. – Вып. 299. – С. 42–47.
6. Латина, О.В. Идиомы и экспрессивная функция языка / О.В. Латина // Человеческий фактор в языке: Языковые механизмы экспрессивности / отв. ред. В.Н. Телия. – М. : Наука, 1991. – С. 136–156.
7. Лепешаў, І.Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы: вучэб. дапам. для філал. фак. ВНУ / І.Я. Лепешаў. – Мінск : Выш. школа, 1998. – 271 с.

8. Лукьянова, Н.А. Экспрессивная лексика разговорного употребления (проблема семантики) / Н.А. Лукьянова. – Новосибирск : Наука, 1986. – 215 с.
9. Назарян, А.Г. Фразеология современного французского языка / А.Г. Назарян. – М. : Высш. школа, 1976. – 240 с.
10. Сандомирская, И.И. Эмотивный компонент в значении глагола (на материале глаголов, обозначающих поведение) / И.И. Сандомирская // Человеческий фактор в языке : Языковые механизмы экспрессивности / отв. ред. В.Н. Телия. – М. : Наука, 1991. – С. 114–136.
11. Телия, В.Н. Экспрессивность как проявление субъективного фактора в языке и её прагматическая ориентация / В.Н. Телия // Там же. – С. 5–35.

Раёны: Бр. – Брэсцкі, Бязоз. – Бязозаўскі, Ганц. – Ганцавіцкі, Драг. – Драгічынскі, Жаб. – Жабінкаўскі, Іван. – Іванаўскі, Івац. – Івацэвіцкі, Кам. – Камянецкі, Кобр. – Кобрынскі, Лун. – Лунінецкі, Малар. – Маларыцкі, Пін. – Пінскі, Пруж. – Пружанскі, Стол. – Столінскі.

Kostyuchik V.M. The Criteria of Expressiveness of Brest region phraseological units

On the basis of numerous examples the article deals with various criteria determining the expressive aspect of dialectal phraseological units. It states that the variety of means manifesting expressiveness is conditioned by the complex nature of the phraseme which is connected with all language levels. The range of universal indicators of phraseological units expressiveness includes their emotional and evaluative characteristics which always mark the manifestation of their expressive origin.

Матэрыял паступіў у рэдакцыю 12.09.2009